

FİLOLOGİYA

UOT 82

**YENİ İCTİMAİ ÇAĞIRIŞLAR VƏ ORTA MƏKTƏBLƏRDƏ
ƏDƏBİYYATIN TƏDRİSİ MƏSƏLƏLƏRİ**

Arif ƏSƏDOV*

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 17 iyul 2021; çapa qəbul edilmişdir: 05sentyabr 2021; online-da çap edilmişdir: 30 sentyabr 2021.

Received: 17 th Jule, 2021; accepted: 05 th September, 2021; published online: 30 th September, 2021.

Açar sözlər: *dünya ədəbiyyatı, xarici ədəbiyyat, müqayisəli tədris, ədəbiyyatın tədrisi metodikası*

Giriş

Müasir tendensiyaları özündə əks etdirən təhsil praktikasını orta ümumtəhsil məktəblərində ədəbiyyat fənninin məzmununun yenilənməsi, yeni mahiyyət və çalar qazanmasını zərurətə çevirir. Sosial-iqtisadi, elmi-texnoloji inkişaf qarşılıqlıdır. Dalğa kimi insan həyatının paradigmasını da dəyişdi və bu proses yüksələn xətlə davam edir. Artıq yeni bilik və müasir sənədlərlə əsaslanan rəqabətə davamlı bacarıqlara tələbatın kosmik sürəti ilə üz-üzəyik. Əksər təhsil platformalarında diplomsuz gələcək, ömür boyu təhsil, özünü təhsil, distant təhsil kimi tendensiyalar ciddi müzakirə edilir, paralel olaraq təhsilin ümumi tələbləri kimi ayrı-ayrı fənlərin məzmunlarında, təlimin təşkil formalarında buna uyğunlaşma həyatı zərurətə çevrilməkdədir. «Söhbət artıq insan varlığının fundamental əsaslandırılmasından, yeni dəyərlərin yaradılmasından gedir. Yeni dünyagörüşün ilkin əsasları texnogen sivilizasiyanın öz içində yaranır. Müasir dünyada tamamilə fərqli mədəni ənənələr bir-biri ilə toqquşur, qarşılaşır və dialoqa girir. Bəşəriyyət isə anlayır ki, bu dialoqu aparmağı öyrənmək lazımdır» [10, s. 123].

1. Ədəbiyyat fənninin qarşısındakı müasir tələblər

Yeni çağırışlarda ədəbiyyat fənninin yeri haradadır? Ədəbiyyat müəlliminin qarşısında hansı zərurətlər və həlli vacib məsələlər dayanır? Bu suallara cavab tapmaq ciddi metodiki təhlil və araşdırmaları zərurətə çevirir.

Metodiki təhlil və tədqiqatlarda ədəbiyyat fənninin tədrisi və milli ədəbiyyat nümunələrinin şagirdlərə aşılması, onlarda şifahi və yazılı nitq bacarıqlarının formalaşdırılması üsul və vasitələri ilə bağlı müəyyən, hətta deyərdik ki, kifayət qədər mənbələr, resurslar vardır. Amma indiki halda bu resurslar yeni dərslər modellərinin, şagirdlərin marağının idarə edilməsi üçün zəruri olan materialı təmin edirmi? Şagird məktəbdə parta arxasında müəllimin təxmini olaraq 50 il əvvəl müəyyən edilmiş tədris metodlarına nə qədər maraqla və həvəslə qulaq asır? Ədəbiyyat fənni cari proqramların-kurikulumların tələbini ödəyə bilirmi? Bəs dərslərlər? Bəs dərslər prosesində, sinif otağında vəziyyət nə yerdədir? Dövlət standartlarının reallaşdırılmasından nə dərəcədə əminliklə danışa bilərik?

Ədəbiyyat fənni metodistlərini düşündürən əsas suallar bu olmalıdır. Şagirdi əhatə

* *filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, doktorant, ARTİ*
e-mail: arif_alim@mail.ru

edən sosial mühit və texnoloji yeniliklər, dünyanın sanki bir əldə cəmlənməsi fonunda ədəbiyyatın tədrisində nəyi labüd edir? Milli dəyərləri qorumaq, amma modern şəxsiyyətin formalaşdırılması üçün hansı addımlar atılmalıdır?

Elə yuxarıdakı zərurəti başa düşərək, ədəbi əsərlərin öyrədilməsi zamanı şagirdlərin şifahi və yazılı nitqi tədricən cilalanır. Şagirdlər ana dilimizdə yazılmış əsərlərdə dilin gözəlliyini, dərin fikir və ifadə zənginliyini görüb-götürür. Təlim prosesində sənətkarın sözdən istifadə məharəti, nitqin bədiiliyi, ifadəliliyi, obrazlı sözün doğurduğu emosionallıq və fikir tutumu haqqında aydın təsəvvür yaradılır, bu əsasda şagirdlərin özünün nitqinin zənginləşməsi təmin edilir [2, s. 7] fikri ilə yanaşı qeyd edilir ki, şagirdlərin ümumi orta təhsil səviyyəsində qazandıqları bacarıq və vərdişləri təkmilləşdirilməklə, tarixi-xronoloji ardıcılıqla Azərbaycan ədəbiyyatının çoxəsrlik inkişaf yolu, ədəbi ənənə və əlaqələri, Azərbaycan və dünya ədəbiyyatının görkəmli ədəbi simalarının yaradıcılığından nümunələr öyrədilir, ədəbiyyat nəzəriyyəsinə dair məlumatlar genişləndirilir, şagirdlərin ədəbi-bədii, tənqidi təfəkkürünün formalaşması təmin olunur [2, s. 8].

Bəs, biz bu tədqiqatımızda nəyi təklif edirik? Müəllim nə etməlidir? Dərslik müəllifi nə etməlidir? Cavabımız belədir: milli ədəbi nümunələr və paralel şəkildə dünya ədəbiyyatı nümunələrini tədris edərək, inteqrasiya quraraq ədəbiyyat fənninin tədris yükü daxilində şagirdə planetar təfəkkürü formalaşdırmaq. Milli ədəbiyyatla dünya ədəbiyyatını, ədəbiyyat fənni ilə tarix fənnini sırf inteqrasiya şəklində tədris etmək zəruridir. Yəni xalqların minilliklər ərzində formalaşmış və onların davranışlarına, etnodini fəaliyyət və intellektlərinə hopmuş, onları hərəkətə gətirən mədəni nailiyyətlərini Azərbaycan yeniyetməsi o dərəcədə mənimsəməli və özünü külləşdirməlidir ki, dəyişməkdə olan dünyanın mədəni qazanclarını, genezisini şüurlu surətdə tuta bilsin, dünya xalqlarının mədəni, intellektual hərəkət xəritəsini müəyyənləşdirsin.

Azərbaycanın müasir dünyada tutduğu mövqeyi yeni tendensiyalar müəyyənləşdirir, yeni çağırışları reallaşdırmağı qaçılmaz edir. «Azərbaycanın beynəlxalq əmək bölgüsünə inteqrasiyası, dünya ölkələri arasında əməkdaşlıq meyillərinin güclənməsi, iqtisadiyyatın dinamik inkişafı, yeni istehsal sahələrinin meydana gəlməsi cəmiyyətin hər bir sahəsində yüksək təhsil səviyyəsinə malik mütəxəssislərə tələbatı artırır. Bu isə öz növbəsində yüksək tələblərə cavab verən çevik təhsil siyasətinin həyata keçirilməsini zəruri edir» [8, s. 24].

Məktəbdə milli və bəşəri dəyərlərə əsaslanan təhsilin məzmunu xalqın gələcək inkişafını, təhsil-təlim keyfiyyətini, əhalinin rifahını təmin edəcək əsas keyfiyyət amilinin yaradıcısıdır. Şagird şəxsiyyətinin, təfəkkürünün inkişafı ölkənin əmək bazarını, intellektual sferasını təmin edəcək, rəqabətə davamlı kadr hazırlığını müəyyən edəcək kriteriyalardır. «Ölkə qarşısında duran növbəti strateji vəzifə sosial-iqtisadi həyatın daha da modernləşdirilməsi və qabaqcıl beynəlxalq təcrübəyə uyğunlaşdırılması yolu ilə davamlı iqtisadi inkişafın təmin edilməsi və əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsindən ibarətdir. Müasirləşdirmə, ilk növbədə, qabaqcıl texnologiyaların və idarəetmə üsullarının, elmi nailiyyətlər əsasında yaradılan innovasiyaların ölkənin sosial-iqtisadi həyatına uğurlu tətbiqi ilə bağlıdır. Bunun üçün prioritet istiqamət ölkə iqtisadiyyatının dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyasının sürətləndirilməsi ilə yanaşı, ölkədə insan kapitalının inkişafı, şəxsin müasir bilik və bacarıqlara yiyələnməsinin təmin edilməsidir. İnsan kapitalının inkişafı, iqtisadiyyatın qlobal sistemə uğurlu inteqrasiyası və ölkənin beynəlxalq rəqabətdən daha effektiv faydalanması prosesində ən mühüm şərtlərdən olub, ölkənin təhsil sisteminin başlıca vəzifəsini təşkil edir [1, s. 13]. Azərbaycan məktəbinin, pedaqoji fikir tarixinin inkişaf dinamikasına diqqətlə nəzər saldıqda dünyanın əsas yaradıcı şəxslərinin bədii əsərlərinin tədris materialı olaraq hər zaman əsas resurslardan biri kimi istifadə olunduğunu müşahidə edirik. Dünya ədəbiyyatı nümunələrinin sistemli və müqayisəli tədrisi ədəbiyyat fənninin tədrisi səviyyəsini yüksəltməyə, standartları daha effektiv reallaşdır-

mağa, şagird marağını təmin etməyə xidmət edir. Təsəvvür edək ki, qədim Şumer, qədim Misir, qədim yəhudi, qədim Çin, qədim Yunan və Roma ədəbiyyatı haqqında bəzi seçmə nümunələrin qədim dövr Azərbaycan ədəbiyyatının tədrisi zamanı müqayisəli şəkildə tədris olunması şagirdin idraki və ünsiyyət bacarıqlarının inkişaf etdirilməsində böyük rol oynaya bilər. Paralel olaraq «Ədəbiyyat» fənni ilə «Ümumi tarix» fənni arasında inteqrasiya yaratmaq, hər iki fənn üzrə səriştələr formalaşdırmaq baxımından bu məsələ xüsusi rol oynayır.

2. Milli və dünya ədəbiyyatı nümunələrinin inteqrativ tədrisi məsələləri

Şagird eyni məzmunlu, müxtəlif predmetli fənlərdə məlumatları alaraq daha nizamlı və daha sistemli bilgilərə malik olur. Məsələn, VI sinif «Ümumi tarix» dərslində «Qədim Misirdə mədəniyyət», «Babil mədəniyyəti», «Assur mədəniyyəti», «Midiya mədəniyyəti», «Parfiya mədəniyyəti», «Qədim türk, Çin və Hindistan mədəniyyəti», «İskit mədəniyyəti», «Hun mədəniyyəti», «Yunan mədəniyyəti», «Roma mədəniyyəti» bölmələrində ədəbiyyat haqqında məlumat verilir, hər bir xalqın ədəbiyyatının inkişafı və ümumi xüsusiyyətləri haqqında bu və ya digər məlumatlar qeyd edilir. Eyni hal yuxarı sinif «Ümumi tarix» dərslərinə də aiddir. Ədəbiyyatların paralel olaraq təhlil edilməsi, müqayisələr aparılması həm tarix fənni, həm də ədəbiyyat fənninin tədrisinin keyfiyyətinin artırılması, şagirdin idraki bacarıqlarının daha mütəşəkkil formalaşdırılması istiqamətində ciddi müsbət nəticələr verə bilər. «Qədim misirlilərin şifahi xalq yaradıcılığında əfsanələr mühüm yer tutur. Əfsanələr qədim misirlilərin həyatı və məişətindən bəhs edir, tanrı və fironların güdrətinin sarsılmaz olduğunu təbliğ edirdi. Dünyanın yaranması haqqında Misir əfsanəsində Günəş tanrısı Ra dünyanın yaradıcısı hesab edilirdi. Əfsanəyə görə, səmanı, yeri, bitki və heyvanları Ra yaratmışdır» [7, s. 22]. X sinif «Ədəbiyyat» dərslinə nəzər salaq: «Yaradılış» dastanında qədim türklərin əvvəllər kainatın mənzərəsinin necə olması barədəki təsəvvürləri əksini tapıb. Əsərdə Tanrı Qara xan obrazı yaradılıb. Dünya Tanrının iradəsinə tabedir. Dünyada xeyirxahlıqla yanaşı, bədxahlıq da mövcuddur. Tanrı bədxahlığın xeyirxahlığı üstələməsinə, dünyanı idarə etməsinə imkan vermir. Göyün yeddinci qatında oturub kainatı idarə edən Tanrı türklərin yaşadığı torpağın da, cəmiyyətin də taleyini müəyyənləşdirir» [6, s. 20]. Eyni tipli məlumatlar X sinif «Ümumi tarix» dərslində də əks olunmuşdur. Qeyd olunanlardan belə nəticə çıxır ki, şagird dünyaya xalqlarının mədəniyyəti və ədəbiyyatı haqqında məlumat alır, bu məlumatlar həmin dövrə aid tarixi mövzuları mənimsəməyə kömək olur. Yuxarı siniflərdə də bu məlumatlar ardıcıl olaraq davam etdirilir. Şagird dünya ədəbiyyatının tanınmış simalarının adını eşidir, müxtəlif xalqların ədəbiyyatları barədə qısa da olsa, məlumatlanırlar. Həmin məlumatlar şagirdin dünyagörüşünün formalaşması üçün ciddi materiallar hesab edilə bilər. Odur ki, «Ədəbiyyat» fənnində də müxtəlif xarici ölkə xalqlarının ədəbiyyatı ilə bağlı nümunələri tədrisə daxil etmək, müqayisələr aparmaq zərurəti meydana gəlir. «Ədəbiyyatdan müxtəlif məşğələlərdə Azərbaycan ədəbiyyatının, eləcə də dünya xalqlarının ədəbiyyatından seçilmiş nümunələrin müzakirəsi şagirdlərin müasir dövrdə xüsusi aktualıq kəsb edən mənəvi-estetik problemləri, həyatda, cəmiyyətdə baş verən dəyişiklikləri dərk edib qiymətləndirmələrinə, milli və ümumbəşəri mənəvi dəyərlərə imkan yaradır» [2, s. 10]. Maraqlı tərəf odur ki, əslində orta məktəb «Ədəbiyyat» dərslərini yazarkən müəlliflər ara-sıra dünya ədəbiyyatı ilə müqayisələr etmək istəyiblər. Fikir verin, X sinif «Ədəbiyyat» dərslində qeyd edilir ki, «Qədim Yunan əsərlərinin birində istedadlı müğənni Orfeyin oxuduğu gözəl nəğmələr Yer üzündə nə varsa, hamısını heyran edir; külək yatır, dəniz sakitləşir, vəhşi heyvanlar musiqinin təsiri altına düşür, donub qalırlar... Ən qədim zamanlardan bu günədək musiqinin insana möcüzəli, ecazkar təsiri etiraf edilir» [6, s. 160]. Bundan əlavə, həmin dərslərin qədim dövr ədəbiyyatından bəhs edən icmal hissəsində Azərbaycan ədəbiyyatının formalaşması ümumtürk kontekstində izah edilir:

“Qədim dövrlərdə geniş coğrafi ərazidə yayılmış türk xalqlarının ədəbiyyatı ortaq səciyyə daşmış, Azərbaycan ədəbiyyatı ümumtürk ədəbiyyatının tərkib hissəsi kimi yaranmışdır. Qədim dövrlərə getdikcə türk ədəbiyyatları arasında dil, üslub, obraz baxımından ümumiliyin, əlaqənin daha güclü olduğunu görmək olur. Qədim türk bədii düşüncə nümunələrini bizə ilk tanıdan Çin qaynaqlarıdır. Çin dilinə tərcümə olunmuş, eradan əvvəl II əsrə aid nümunələr – şeir parçaları ideya məzmununa görə bugünkü türkü düşündürür, onda həzin, hüznü ovqatın yaranmasına səbəb olur. Bu parçalarda ifadə olunmuş hiss və düşüncə min il sonra Orxon-Yenisey abidələrində təkrar olunur, türkün öz dilindən eşidilir, türkün öz əlifbasında, yazısında oxunur” [6, s. 19]. Müəlliflər şagirdlərdə haqlı olaraq Azərbaycan ədəbiyyatının genezisi haqqında dolğun informasiya, məlumat yaratmaq məqsədi ilə fikirlərini ardıcıl olaraq davam etdirirlər: “Qədim türklərin ortaq ədəbiyyatının əsasında duran epos yaradıcılığı “Dünyanın yaranması”, “Türklərin törəyişi”, “Oğuz xaqan”, “Alp Ər Tonqa”, “Ərgənəkön”, “Köç” onların tarixini, qəhrəmanlığını əks etdirən qiymətli bədii nümunələrdir. Ortaq məkanda, coğrafiyada, mənəvi mühitdə yaradılmış bu əsərlərdə ulu babalarımızın təfəkkürü, dünyaya, həyata baxışı, mədəni ənənələri bədii ifadəsini tapmışdır. Bizə çatan nümunələrdən məlum olur ki, onlar məzmunca fərqli, rəngarəng olmuşdur. Eyni məntiq və təhlil sistemini müqayisəli şəkildə müxtəlif ədəbi dövrlərin təhlilində də müşahidə edirik. Məsələn, “Azərbaycan türklərinin qədim qəhrəmanlıq salnaməsi, bədii söz sənətimizin ilk mükəmməl ədəbi- bədii hadisəsi olan “Kitabi-Dədə Qorqud» islamiyyətdən çox-çox öncəki “Oğuznamə”lər silsiləsinə daxil olsa da, ana dilimizin abidəsidir. Onun yazıya alınması yazılı ədəbiyyatımızın yalnız ərəb, yaxud fars dilində deyil, həm də doğma dilimizdə inkişaf etdiyini göstərirdi” [6, s. 20]. Azərbaycan təhsili hazırda yeni məzmun keyfiyyətləri qazanaraq inkişaf etmiş ölkələrin mütərəqqi təhsil nailiyyətlərinin təsdiq olunmuş təcrübəsindən bəhrələnməklə yeni quruculuq və inkişaf dövrünü yaşayır. Həyata keçirilən islahatların məntiqində və amalında məhz milli və bəşəri dəyərlərə əsaslanan təhsil siyasəti dayanır. Şagirdin vətənə, millətə, torpağa bağlılığı, intellektual səviyyəsinin inkişaf etməsi, koqnitiv-idraki və kommunikativ-ünsiyyət bacarıqlarının daha nizamlı və sistemli formalaşması ədəbiyyat nümunələrindən hansı forma və məzmununda bəhrələnməsindən asılıdır. Bəşəri dəyərlərin və nümunələrin əsas qaynağı olan xarici ölkə xalqlarının ədəbiyyat nümunələrinin, tədrisdə istifadə edilməsi tədrisin keyfiyyətinin artırılmasına ciddi təsir edir. Şagird həm milli ədəbi nümunələrlə tanış olur, onları qavrayır, həmin yazıçının, folklor nümunəsinin təqdim etdiyi məntiqi yükü, paralel olaraq dünya ədəbiyyatı nümunəsinin həmin məzmununu mənimsəyir, daha əhatəli və dərin bilik, bacarıq əldə edir. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanları ilə Homerin “Odisseyası”, “İlliada”sı, “Koroğlu” dastanı ilə qədim Hind dastanları, Nizami Gəncəvi ilə U.Şekspir, yunan mifologiyası – Azərbaycan əsəti sistemi, Yunan Allahlar panteonu ilə “Avesta”, XII əsr Azərbaycan intibahı ilə Avropa intibahı, XIX əsr M.F.Axundzadə yaradıcılığı ilə fransız ədəbiyyatında Molyer, C.Məmmədquluzadə, Ə.Haqqverdiyev yaradıcılığı ilə O.Henri, Mark Tven yaradıcılığı, Anar, Elçin yaradıcılığı ilə U.Folkner, E.Heminquey, Q.Q.Markes yaradıcılığı ilə müasir Azərbaycan ədəbiyyatının əsas nümunələrinin qarşılıqlı müqayisə şəklinə məktəb ədəbiyyat kursunun verdiyi imkanlar çərçivəsində təhlil və tədris edilməsi Azərbaycan məktəbinə ancaq qazandıra bilər. Lakin bir məqamı qeyd etməliyik ki, ədəbi nümunələrə müəyyən qədər həssaslıqla yanaşılmalıdır. Şagirdin və yerli psixologiyanın xüsusiyyətləri nəzərə alınmalıdır. “Ədəbiyyat kursu şagird şəxsiyyətinin, onun mənəvi aləminin, estetik zövqünün formalaşdırılmasında böyük imkanlara malikdir. Məktəblilər bədii əsərdə əks olunmuş mürəkkəb hadisələri, həyatı reallıqları dərk edib qiymətləndirməklə fəal həyat mövqeyinə yiyələnir. Bu mənada ədəbiyyat dərslərinə həyat və mənəviyyat dərsləri, idrak fəaliyyətinin bir növü kimi yanaşılmalıdır. Bədii ədəbiyyat mənəvi ünsiyyətin xüsusi formasıdır. Kamil sənət nümunəsini oxuyan, orada qaldırılan mənəvi-estetik problemlər

barədə düşünən, qəhrəmanların taleyinə, sənətkar mövqeyinə münasibət bildiren şagird-oxucu qüdrətli sənətkarın müsahibinə çevrilir, onun fikir və düşüncələrini öyrənməklə mənən zənginləşir. Bu prosesdə məktəblilərin öz fəaliyyətini, hərəkət və davranışını mənəvi, estetik normalar baxımından qiymətləndirilməsi də mümkün olur” [5, s. 44]. Bu mənada şagirdlərə milli bədii nümunələrlə yanaşı, əcnəbi müəlliflərin seçilmiş və dünya əhəmiyyətli əsərlərinin təqdim edilməsinin xüsusi əhəmiyyəti vardır. “Cəmiyyətin, elmin, mədəniyyətin inkişafının hər mərhələsində dəyişən şəraitə uyğun olaraq gənc nəslin təlimi, tərbiyəsi qarşısında yeni vəzifələr qoyulur. Həmin vəzifələr təlim-tərbiyə prosesinin əsas təşkilatçı forması olan dərslərin nəzəri mərhələlərində, təşkilində, metodikasına verilən tələblərdə də öz əksini tapır. Bu, təbii, qarşısızalmaz prosesdir. Cəmiyyətin dəyişən, artan tələbatına uyğun olaraq təhsil sistemi də daim müasirləşməli, yeniləşməlidir” [4, s. 50]. İngilis filosofu, riyaziyyatçısı, ictimai xadimi, 1950-ci ildə ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatı qazanmış Russel Bertrand “Təhsilin iki məqsədi olmalıdır: bir tərəfdən zəkani yetişdirmək, digər tərəfdən vətəndaş yetişdirmək” sözlərini yazır [9, s. 123] və bu özündə bir çox zəruri mətləbləri əks etdirir. Azərbaycan filoloji və humanitar elmlərinin tarixinə nəzər salsaq görərik ki, ziyalılar həmişə xalqın, şagirdlərin inkişafı, tərəqqisi, maariflənməsi məqsədilə milli ədəbi nümunələrlə yanaşı, xarici ölkə xalqlarının ədəbiyyatından nümunələrin dilimizə tərcüməsinə böyük əhəmiyyət vermişlər. Təsadüfi deyil ki, Azərbaycan elmində xüsusi yeri olan “Füyuzat” məcmuəsinin ilk nömrəsində Hötenin “Faust” əsərindən bir hissənin doktor Əli Hüseyn tərəfindən tərcüməsi verilib. Bu onun göstəricisidir ki, xarici ölkə xalqlarının ədəbiyyat nümunələrinin dərsləklərdə yer alması vacibdir, əhəmiyyətlidir.

Nəticə

Azərbaycan ədəbiyyatının əsas ideya və mövzularının dünyanın bir çox ölkələrində də yayıldığı, bunun həm tipoloji, həm də qarşılıqlı bəhrələnmə olması barədə bir çox elmi araşdırmalar aparılmışdır. “Müasir dövrdə ümumdünya tarixi prosesini səciyyələndirən başlıca cəhət qloballaşmadır. Dünya ölkələri və xalqları arasında yaxınlaşma cəhdi istər ictimai-siyasi, istərsə də iqtisadi və mədəni sahələrdə inteqrasiyanı sürətləndirərək elə bir həddə çatdırılıb ki, bu da planetin taleyi üçün məsuliyyətlə bərabər, həm də planetar təfəkkürün formalaşmasına gətirib çıxarıb” [3, s. 7]. Bir məqalə ilə dünya ədəbiyyatının orta məktəblərdə tədrisinin əhəmiyyətini əhatəli şəkildə göstərmək mümkün olmasa da, düşünürük ki, növbəti illərdə ədəbiyyat fənni kurikulumları hazırlanarkən və dərsləklər yazılarkən bu məqamlara xüsusi fikir veriləcək.

İnanırıq ki, ədəbi əsərlərin paralel tədrisi, inteqrasiyalar şagirdləri ədəbiyyat fənninə marağını artıraraq onlarda elmə, təhsil və tədrisə marağı gücləndirəcək, məzmun standartlarının daha səmərəli reallaşdırmasına stimül verəcək, şərait yaradacaq.

ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan dilində

1. Azərbaycan Respublikasında Təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası// Azərbaycan məktəbi, 2013, №5, s.10-24.
2. Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəbləri üçün Ədəbiyyat fənni üzrə təhsil proqramı [kurikulumu] [V-XI siniflər], Bakı: Təhsil İnstitutu, 2013, 93 s.
3. Babayev M. Con Steynbek yaradıcılığı Azərbaycan ədəbiyyatı ilə müqayisəli kontekstdə. Bakı: ADU, 2009, 214 s.
4. Həsənlı B. Ədəbiyyatın tədrisi metodikası. Bakı: Müəllim, 2016, 452 s.
5. Qarabağlı Ə. Ədəbiyyatın tədrisi metodikası. Bakı: Maarif, 1968, 350 s.
6. Ədəbiyyat-10. Ümumtəhsil məktəblərinin 10-cu sinifləri üçün dərslik. Bakı: Bakı nəşr,

2018, 208 s.

7. Ümumi tarix- 6. Ümumtəhsil məktəblərinin 6-cı sinifləri üçün dərslik. Bakı: «Aspoliqraf LTD MMC, 2017, 128 s.
8. Valehov C. Milli təhsil müasir transformasiyalar prosesində (sosialfəlsəfi təhlil). Bakı: Təhsil, 2015, 232 s.

Türk dilində

9. Bertrand R. Bilimdən beklidiklerimiz. İstanbul: Varlık Yayınevi, 1962, 189 s.

Rus dilində

10. Найн А.Я. Инновации в образования. Челябинск: ГУ ПТО, 1995, 288 с.

Summary

Arif Asadov

New Social Challenges and Issues of Teaching Literature in Secondary Schools

The article reflects the modern requirements for the teaching of literature in secondary schools. The author writes that in the modern world, new social challenges and technological developments set new requirements for schools. Social networks and the Internet, where the database is updated every day, seem more attractive and flexible for students. It is important that this process is for the benefit of the students. Specialists need to look for new ways and means for students to develop and acquire the necessary skills. For this, the subject of literature has more responsibilities. The author is looking for new ways in this regard. In the article, he emphasizes the need for parallel teaching of national and world literature, integration with different disciplines as one of these ways. The course analyzes the role and importance of teaching selected examples from world literature in the formation of logical, critical and creative thinking of students, the role and importance of teaching these examples in the formation of cognitive and communication skills. The author notes that the essence of subject curricula is the formation of national and human ideas in students, the development of personalities. It is important to keep that source in mind. Laws allow textbook authors to turn to more modern sources. Students should be read works that interest them. It is very important to find useful works for teaching. At the same time, the study states that the correct and accurate implementation of the requirements, content lines and standards of the state is possible through the teaching of national literature, as well as examples of world literature. Students should make comparisons. They should know that national literature is a part of world literature. They should know that humanism, patriotism, internationalism, diligence, friendship and cooperation are promoted in the literature of all peoples of the world. The world is a single home. The problems of the whole world are the same for everyone. That is why we must think planetary. There must be serious literary texts to teach them to students.

Keywords: *World literature, foreign literature, comparative teaching, methodology of teaching literature*

Резюме

Ариф Асадов

Новые социальные вызовы и проблемы преподавания литературы в общеобразовательных школах

В статье отражены современные требования к преподаванию литературы в общеобразовательных школах. Автор пишет, что в современном мире новые социальные вызовы и технологические разработки предъявляют новые требования к школам. Социальные сети и Интернет, где база данных обновляется каждый день, кажутся студентам более привлекательными и гибкими. Важно, чтобы этот процесс пошел на пользу учащимся. Специалистам необходимо искать новые пути и средства для развития и приобретения студентами необходимых навыков. Для этого у предмета литературы больше ответственности. Автор ищет новые пути в этом отношении. В статье он подчеркивает необходимость параллельного преподавания отечественной и мировой литературы, интеграции с разными дисциплинами как одного из этих способов. Курс анализирует роль и важность преподавания избранных примеров из мировой литературы в формировании логического, крити-

ческого и творческого мышления студентов, роль и важность преподавания этих примеров в формировании когнитивных и коммуникативных навыков. Автор отмечает, что суть предметных учебных программ заключается в формировании у учащихся национальных и общечеловеческих представлений, развитии личности. Важно помнить об этом источнике. Законы позволяют авторам учебников обращаться к более современным источникам. Студентам следует читать те произведения, которые им интересны. Очень важно найти полезные произведения для обучения. В то же время в исследовании констатируется, что правильная и точная реализация требований государства, содержания линий и стандартов возможна посредством преподавания национальной литературы, а также образцов мировой литературы. Студенты должны проводить сравнения. Они должны знать, что национальная литература – это часть мировой литературы. Они должны знать, что гуманизм, патриотизм, интернационализм, трудолюбие, дружба и сотрудничество пропагандируются в литературе всех народов мира. Мир – это единый дом. Проблемы всего мира у всех одинаковые. Вот почему мы должны мыслить планетарно. Должны быть серьезные литературные тексты, чтобы преподавать их студентам.

Ключевые слова: *мировая литература, зарубежная литература, сравнительное обучение, методика преподавания литературы*

Redaksiya heyətinin üzvü f.ə.d.,prof. Qasımov İkrəm Ziyad oğlunun rəyi əsasında çapa məsləhət görülmüşdür.